

УДК 378.147

С.В. Поветкін

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ ТА ЇЇ СУТНІСТЬ

У статті розглянуто особливості навчально-пізнавальної активності студентів перших та других курсів, проаналізовано різні визначення активності, сформульовані вченими-психологами, представлено основні характеристики, аспекти, властивості активності студентів, а також наведено результати дослідження активності студентів молодших курсів через опитування. Сформульовано визначення пізнавальної активності та її вплив на професійну підготовку студентів.

Ключові слова: активність студентів, перший та другий курси, професійна підготовка, результати дослідження.

В статье рассмотрены особенности учебно-познавательной активности студентов первых и вторых курсов, проанализированы разные определения активности, сформулированные учеными-психологами, представлены основные характеристики, аспекты, свойства активности студентов, а также приведены результаты исследования активности студентов младших курсов путем опроса. Сформулировано определение познавательной активности и ее влияние на профессиональную подготовку студентов.

Ключевые слова: активность студентов, первый и второй курсы, профессиональная подготовка, результаты исследований.

In the article the author describes peculiarities of educational and cognitive activity of first- and second-year students, analyzes different definitions of activity presented by different scientists in psychology, the author presents main characteristics, aspects and qualities of students' activity, and also provides results of the survey research of first- and second-year students' activity. Through the analysis of activity definitions the author draws definition of cognitive activity and its influence on professional education of the students.

Key words: students' activity, first and second year's students, professional education, results of the survey research.

Постановка проблеми. Проблема пізнавальної активності – одна з найважливіших проблем сучасної педагогіки. Вона є важливою умовою формування у студентів потреби в знаннях, оволодіння вміннями інтелектуальної діяльності, самостійності, забезпечення глибини і міцності знань.

Активність особистості характеризується цілеспрямованістю, організованістю, мимовільністю, запасом внутрішніх спонукальних сил та енергії, інформативністю, взаємодією об'єктивних і суб'єктивних основ. Активність досягає найвищої ефективності, коли навчальна ді-

льність оптимально організована, цілеспрямована, що забезпечується принципом доміанти, ієрархією мотивів активності особистості. Г.І. Щукіна стверджує, що активність особистості – це цілеспрямоване соціальне утворення, що в діяльності і спілкуванні черпає свої резерви [5, с. 95 – 126]. При цьому вибір особистістю програми дій розцінюється як сутнісна характеристика активності.

Аналіз актуальних досліджень. Суб'єкти є активними у всіх формах життєдіяльності. Активність властива людині та, виявляючись у діяльності, змінює її, є характеристикою діяльності. Але це твердження ще не розкриває суті самої активності і характеристику її співвідношення з діяльністю. Психологи Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов розглядають активність як базове поняття щодо діяльності. На думку Б.Ф. Ломова, діяльність є формою активності і означає в основному процес становлення особистості суб'єктом діяльності, а не процес виведення особистості з ієрархії діяльності [1, с. 14; 3, с. 65].

Цікава ідея активності психічного відображення виражена в роботах відомого психолога Д.М. Узнадзе, засновника грузинської психологічної школи. Головна ідея Д.М. Узнадзе полягає в тому, що будь-який акт пізнання опосередкований цілісним відображенням навколишньої дійсності суб'єктом діяльності, тому вся психічна діяльність «являє собою явища вторинного походження» [4, с. 120]. Будь-якому акту передують установки як цілісна спрямованість на будь-яку активність, як фактор тимчасової предетермінації індивіда. Отже, установка як цілісний стан суб'єкта виражає насамперед ті форми детермінації діяльності, які «йдуть від суб'єкта», і тим самим слугують активним початком будь-якої діяльності, якщо активністю є сукупність обумовлених суб'єктом моментів ходу діяльності.

Активність ніби передують діяльності в часі і супроводжує її протягом усього процесу здійснення. Будучи спрямованою на діяльність, пов'язану з предметом, активність визначається суб'єктом. За допомогою своєї активності людина домагається таких умов діяльності, досягає такого рівня і якості її здійснення, такої міри її конструктивності, щоб вона відповідала його прагненням, намірам, критеріям.

Отже, у психології активність розглядається у взаємозв'язку з діяльністю як динамічна умова її становлення.

Неоднозначне розуміння змісту поняття «активність» свідчить не тільки про існування різних підходів до вивчення даної проблеми, а й про складність самого поняття.

Активність як особистісна освіта відображає особливий стан людини і її відношення до діяльності. Діяльністю вважається ди-

намічний зв'язок суб'єкта з об'єктами навколишнього світу, що є необхідною й достатньою умовою реалізації життєвих стосунків. У діяльності суб'єкт освоює світ, осягає діалектику його розвитку, успадковує досвід минулого, збагачує громадське життя. У цій складній перетворюючій діяльності суб'єкт знаходить себе.

Активність як риса особистості виявляється в стані готовності, прагнення до самостійної діяльності, якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети. Особистість формується і розвивається в процесі діяльності, але залежно від ставлення особистості до діяльності активність може мати різні рівні.

У цьому сенсі визначальною є теорія активності Д.М. Узнадзе. Він наголошував, що характер активності суб'єкта залежить від його готовності сприймати світ певним чином, діяти в тому чи іншому напрямі [4, с. 250].

Отже, психічна активність полягає в тому, що суб'єкт безпосередньо й опосередковано відображає, регулює, продукує, прогнозує, створює образи і спонукає себе та інших до діяльності. Вона означає саморух, цілеспрямовану організацію й інтеграцію енергії, інформації.

Активність в цілому можна визначити як сукупність обумовлених суб'єктом моментів процесу діяльності та, будучи інтегральною характеристикою, дозволяє особистості здійснювати усвідомлене цілепокладання, обумовлене мотивацією, конструктивно варіювати способами та рефлексувати результати своєї навчальної праці, ініціативно і критично ставитися до висунення нових завдань, формувати потребу, передбачати результати діяльності. При цьому активність характеризується тим, що дії, які виконує суб'єкт, детерміновані специфікою його внутрішніх станів безпосередньо в момент діяння, а також значною стійкістю діяльності щодо прийнятої мети під час здійснення діяльності суб'єктом.

А.А. Арістова [2, с. 99] зазначає, що «активність пізнання людини припускає перетворююче ставлення суб'єкта до оточуючих його явищ, предметів. Самі по собі дії суб'єкта без наявності цих, саме перетворюючих відносин не можуть прийматися за показник активності». Отже, в якому б аспекті ми не розглядали пізнавальну активність, сутність її зводиться до засвоєння знань, формування навичок та вмінь шляхом перетворюючого відношення до об'єктів пізнання.

Мета статті – встановити ступінь навчальної активності студентів першого та другого курсів у процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Активність завжди висловлює певну спрямованість особистості, зосередженість свідомості на значущих для студента об'єктах. Грунтування навчального процесу на інтересах і схильностях суб'єкта сприяють прихильності студента до навчання, де і закладаються основи його активної позиції. Це сприяє перетворюючому характеру навчально-пізнавальної діяльності і в об'єктивному, і в суб'єктивно-особистісному аспекті.

Пізнавальна активність студентів виражена в цілеспрямованості пізнавальних дій, їх доцільності, характері знань, умінь, способів діяльності, мобільності їх використання. Самоналаштування на навчання є тією внутрішньою психічною пружиною, яка сприяє формуванню активної позиції особистості.

У навчально-пізнавальному процесі домінує пізнавальна складова. Але для ефективного здійснення процесу пізнання потрібно дотримуватися оптимального співвідношення вольових, емоційних і пізнавальних аспектів активності людини. Оскільки пізнавальна активність особистості може виявлятися в будь-якій сфері діяльності, а на її формування впливають різні об'єктивні та суб'єктивні фактори, необхідним є підхід як до вивчення феномена пізнавальної активності, так і до її формування.

З метою встановлення ступеня навчальної активності студентів нами було проведено анкетне опитування. Воно проводилося в академічних групах з дотриманням принципу самостійності. Опитування студентів першого і другого курсів проводилося в період 2011 – 2012 навчальний рік. Загальна вибірка становила 151 людину.

Результати опитування доводять, що певна кількість студентів першого й другого курсів прагнуть виявляти активність у навчанні, але це не завжди у них виходить, 16,2% віддають перевагу не виявляти особливої активності і 10,8% займають стійку пасивну позицію. З урахуванням цього було здійснено спробу визначити причини, що заважають студентам бути активними у навчанні. 41,6% респондентів основною причиною вважають невміння раціонально організувати свій час; 12,6% — проблеми особистого характеру; 9,2% — невміння концентруватися на лекціях, поєднувати активне слухання та конспектування матеріалу; 9,5% студентів молодших курсів серед причин, що заважають виявляти активність, назвали відсутність постійного контролю з боку викладачів за самостійною роботою. На питання «Як ви оцінюєте своє навантаження у навчальному процесі?» 71,3% студентів відповіли — нормально; 20,5% вважають навчальне навантаження достатньо високим; лише 5,3% респондентів оціню-

ють своє навантаження як занадто високе, що загрожує здоров'ю та 2,9% оцінили навчальне навантаження як низьке.

Зазначені результати свідчать про необхідність перегляду структури навчально-пізнавальної діяльності студентів першого та другого курсів. Це припущення підтверджується відповідями респондентів на питання: «Що ви вважаєте найбільш складним у вашому навчанні?» і «Кількість яких занять ви пропонуєте збільшити?». Більшість студентів молодших курсів найскладнішою у навчанні назвали підготовку до сесії. Цей показник свідчить про несистематичну навчальну роботу студентів протягом семестру. Кожен четвертий студент найскладнішими у навчанні назвав семінарські заняття та роботу з додатковою літературою. Водночас кожен третій опитуваний вважав би за краще збільшення кількості лекційних та практичних занять. На нашу думку, це свідчить, по-перше, про недостатній контроль за навчальною діяльністю учнів з боку викладачів, по-друге, переважання у студентів молодших курсів репродуктивного способу роботи з навчальним матеріалом, тоді як на семінарських заняттях часто виконуються завдання, що вимагають умінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати, давати характеристики, тобто використовувати продуктивні способи навчальної роботи. Це створює значні труднощі для студентів на початкових стадіях навчання у вищій школі.

Пізнаючи в процесі активної діяльності, студент не тільки краще розуміє і запам'ятовує, а й одночасно вчиться застосовувати знання на практиці. У нього розвивається воля, здатність долати перешкоди, творити.

Вищий рівень активності – творча активність. Це прагнення студента «проникнути» в сутність досліджуваних речей, явищ, прагнення до застосування нових прийомів подолання труднощів, здатність вносити елементи новизни в способи виконання навчального завдання. Вона характеризує більш високий ступінь розвитку особистості. Творча активність – це складне ставлення людини до дійсності, комплекс його властивостей, де поєднуються інтелектуальні, вольові, емоційні процеси. Її характеризує вміння самому виявити нові завдання, способи їх вирішення, вміння застосовувати знання, навички в новій ситуації.

Однак активність будь-якого рівня може бути ситуативною, епізодичною, а може «піднятися» до стійкої якості особистості, тобто залежно від стійкості ставлення особистості до діяльності слід розрізняти ситуаційну активність, яка виявляється в окремих видах діяльності у певних умовах, і інтегральну, коли студента характеризує

сформована потреба в якісній пізнавальній діяльності (сильні і стійкі мотиви цієї діяльності, які менш залежні від ситуативних потреб і висловлюють спрямованість особистості).

Зазначені окремі аспекти пізнавальної активності не суперечать один одному, а доповнюють істотні сторони поняття. Об'єднує ці підходи положення про те, що джерелом пізнавальної активності є потреба особистості в здобутті знань, поглибленні наявних, в осягненні духовної культури суспільства, потреба в самовираженні. Потребою у навчальній діяльності вважають суб'єктивне ставлення особистості до явищ та об'єктів навколишнього середовища, у якому оцінюється протиріччя між досягнутим і потенційно можливим, що є джерелом активності. Потреба це початок, який закликає суб'єкта до активності.

Визначаючи активність в контексті структури навчальної діяльності як спосіб опанування будь-якого об'єкта або заснування комунікативних зв'язків, дослідники відзначають необхідність присутності альтернатив «активність-пасивність» в будь-якому акті діяльності, зокрема й навчальної. Активною вважають систему, що впливає на іншу, пасивну систему, яка зазнає вплив. У подібному трактуванні активність і пасивність збігаються з дією і переживанням дії, тому активність пов'язана з вибором самокерованої системи програми дій, поведінки. При цьому суттєвим аспектом активності такої системи є її здатність мимовільно змінювати свою програму з урахуванням отриманих результатів: «Діяльна система активна, якщо її поведінка вибіркова, і пасивна, якщо вона позбавлена вибіркової, однозначно визначається зовнішніми умовами і внутрішньо нерегульованими чинниками» [5, с. 95 – 126]. Такий підхід є досить продуктивним при розгляді освітнього процесу.

Природа пізнання дозволяє виділити такі аспекти активності:

- активність пізнання припускає, перш за все, момент зміни самого пізнаваного об'єкта у процесі реальної взаємодії з ним;
- продукти пізнання (знання) направляють і регулюють практичну діяльність суб'єкта, забезпечуючи їй цілеспрямований свідомий характер, зокрема за рахунок антиципації її результатів і відбору серед них тих, які потрібні суб'єкту;
- саме пізнання набуває характеру діяльності з усіма її специфічними ознаками.

Отже, основними властивостями активності взагалі і пізнавальної зокрема є її належність людині, суб'єкту. У цілому активність кожного суб'єкта містить свої пропорції зусиль, бажань, що важливо в контексті нашого дослідження.

Вищезазначене дає підставу розглядати принцип активності як одну з констатуючих характеристик людської діяльності, що виражають її здатність до саморозвитку, саморуку через ініціювання суб'єктом цілеспрямованих предметних дій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розгляд пізнавальної активності в діалектичній єдності утворюючих її сторін дозволяє дійти висновку, що пізнавальна активність – це соціальне утворення в діяльності, що дозволяє бачити і планувати процеси формування, які забезпечують становлення, реалізацію, розвиток і видозміну діяльності. Власна пізнавальна активність суб'єкта є важливим чинником навчання і робить вирішальний вплив на професійну підготовку студентів.

Аналіз даної проблеми дозволяє виділити основні взаємопов'язані напрями у вирішенні проблеми розвитку пізнавальної активності студентів: це психолого-педагогічне спрямування, пов'язане з дослідженням структури пізнавальної діяльності студентів, різних її видів, рівнів, критеріїв.

Рішення проблеми активізації навчальної діяльності студентів залежить від: розробленої системи способів і прийомів, що сприяють активізації навчальної діяльності студентів, виявлення найбільш ефективних умов і засобів навчання; активності діяльності самого викладача; забезпечення активної навчальної роботи, наукового пошуку студенту, озброєння його способами, прийомами активного здобування знань, формування вмій і навичок.

Однак проблема активізації пізнавальної діяльності поки ще недостатньо реалізується у практиці ВНЗ. Очевидно, одна з причин такого явища в тому, що шляхи і засоби, які стимулюють, розвивають пізнавальну активність, розробляються, в основному, без урахування умов і специфіки навчання у ВНЗ. Але пізнавальна активність є визначальною умовою успішної підготовки студентів до їх майбутньої спеціальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Педагогические приложения современной психологии. / Под ред. Ильева И.И., Лядис В.Я. – М., 1981. – С. 14.
2. Арістова А.А. Активність навчання школяра. – М., 1968. – С. 201.
3. Ломов Б.Ф. Проблеми сприйняття простору і просторових уявлень. – М. : Вид-во АПН РСФСР, 1961. – С. 75.
4. Узнадзе Д.Н. Общая психология СПб, 2004. – 413 с.
5. Шукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М. : Просвещение. – С. 95 – 126.